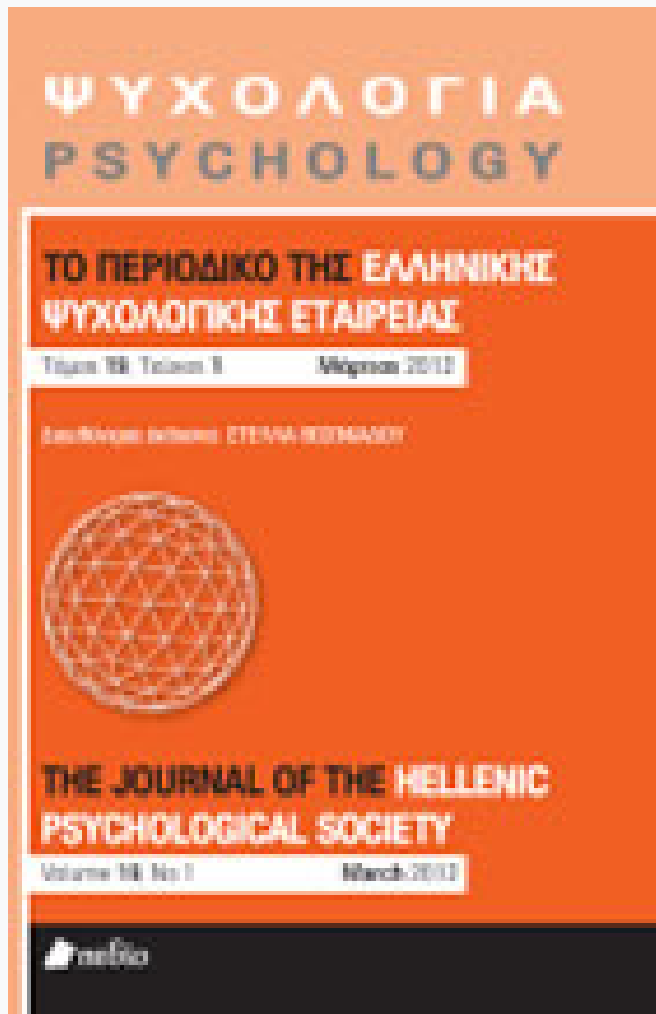

Psychology: the Journal of the Hellenic Psychological Society

Vol 19, No 3 (2012)

Empowering Parents: a pilot intervention for mothers of elementary school aged children in the community

Μαρίνα Οικονόμου, Ειρήνη Τσαλιάγκου, Κλειώ Γερουλάνου, Λίλη Πέππου, Κωνσταντίνος Στεφάνης

doi: [10.12681/psy_hps.23622](https://doi.org/10.12681/psy_hps.23622)

Copyright © 2020, Μαρίνα Οικονόμου, Ειρήνη Τσαλιάγκου, Κλειώ Γερουλάνου, Λίλη Πέππου, Κωνσταντίνος Στεφάνης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/).

To cite this article:

Οικονόμου Μ., Τσαλιάγκου Ε., Γερουλάνου Κ., Πέππου Λ., & Στεφάνης Κ. (2020). Empowering Parents: a pilot intervention for mothers of elementary school aged children in the community. *Psychology: The Journal of the Hellenic Psychological Society*, 19(3), 263–280. https://doi.org/10.12681/psy_hps.23622

Ενισχύοντας τους Γονείς στο Ρόλο τους: Μια πιλοτική ομάδα μητέρων παιδιών σχολικής ηλικίας στην Κοινότητα

ΜΑΡΙΝΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ^{1,2}, ΕΙΡΗΝΗ ΤΣΑΛΙΑΓΚΟΥ¹

ΚΛΕΙΩ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΥ¹, ΛΙΛΗ ΠΕΠΠΟΥ¹

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΤΕΦΑΝΗΣ¹

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πρόληψη των ψυχικών διαταραχών στα παιδιά και στους εφήβους συνδέεται άμεσα με την ποιότητα της οικογενειακής ζωής. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η αξιολόγηση μίας παρέμβασης πρωτογενούς πρόληψης σε ομάδα γονέων παιδιών σχολικής ηλικίας μέσω της προαγωγής της ψυχικής υγείας και της ενίσχυσης των προστατευτικών παραγόντων οικογενειακής λειτουργίας. Η παρέμβαση πραγματοποιήθηκε στο Κέντρο Ψυχικής Υγείας του ΕΠΙΨΥ και διήρκεσε ένα σχολικό έτος. Στην ομάδα συμμετείχαν, σε σταθερή δεκαπενθήμερη βάση, 7 μητέρες υπό τον συντονισμό δύο ψυχολόγων. Διενεργήθηκαν 13 συνεδρίες, με προκαθορισμένη θεματολογία, η οποία σχεδιάστηκε βάση των αναγκών της ομάδας αλλά και το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών των συμμετεχόντων. Η παρέμβαση αξιολογήθηκε με μια μικτή μεθοδολογική προσέγγιση, ποσοτικά μέσω της χορήγησης ερωτηματολογίου ικανοποίησης στο τέλος της παρέμβασης και ποιοτικά μέσω ημιδομημένης παρατήρησης καθ' όλη τη διάρκεια των συναντήσεων. Τα αποτελέσματα της παρέμβασης αναδεικνύουν τη σημασία της υποστήριξης των γονέων στο ρόλο τους. Όλες οι μητέρες δήλωσαν ιδιαίτερα ικανοποιημένες από τη συμμετοχή τους στην ομάδα, αναγνωρίζοντας ότι αισθάνονται πιο ικανές να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις του ρόλου τους και στις ανάγκες των παιδιών τους. Επιπρόσθετα, η ομάδα ανέδειξε θεματικές που απασχολούν έντονα τους γονείς, όπως ο ρόλος του σχολείου και των εκπαιδευτικών στη ζωή του παιδιού. Τα ενθαρρυντικά αποτελέσματα της παρέμβασης οδηγούν στην επέκταση παρόμοιων δράσεων στην κοινότητα.

Λέξεις-κλειδιά: Γονείς, Ομάδες, Πρόληψη, Κοινότητα, Κέντρο ψυχικής υγείας

-
1. Διεύθυνση: Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής. Σωρανού του Εφεισίου 2, 11527 Αθήνα. Τηλ.: 210 6170071, 210 6170822. Fax: 210 6519796. E-mail: antistigma@epipsi.eu
  2. Διεύθυνση: Α' Ψυχιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών, Βασ. Σοφίας 72, 11528 Αθήνα, Τηλ.: 2107220811. Fax: 210 6519796. E-mail: antistigma@epipsi.eu

1. Εισαγωγή

Η πρόληψη των ψυχικών διαταραχών και η προαγωγή της υγείας είναι σημαντικό να αποτελούν προτεραιότητα στον τομέα της ψυχικής υγείας όλων των ηλικιακών ομάδων. Ειδικότερα, η σημασία της εφαρμογής επιστημονικά τεκμηριωμένων ενεργειών πρόληψης, νωρίς στη ζωή, είναι επιστημονικά ενδεδειγμένη και ευρέως αποδεκτή (Stewart-Brown, 2006. Tsiantis et al., 2000. WHO, 2004). Ο ΠΟΥ εκτιμά ότι το 10%-20% του συνόλου των παιδιών παγκοσμίως παρουσιάζουν ένα ή περισσότερα ψυχικά και συμπεριφορικά προβλήματα (WHO, 2001). Επιδημιολογικές μελέτες αναφέρουν ότι η συχνότητα των ψυχικών διαταραχών στα παιδιά και στους εφήβους είναι υψηλή στο γενικό πληθυσμό, ενώ σημαντικό ποσοστό δεν ζητά εξειδικευμένη βοήθεια (Fombonne, 2002. Merikangas et al., 2010. Offord & Bennett, 2002).

Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η ποιότητα της οικογενειακής ζωής αποτελεί παράγοντα καθοριστικής σημασίας για την ευημερία των παιδιών ενώ οι δυσλειτουργικές γονικές πρακτικές και οι οικογενειακές συγκρούσεις αποτελούν παράγοντες κινδύνου για την ανάπτυξη συμπεριφορικών και συναισθηματικών προβλημάτων στα παιδιά και στους εφήβους (Peters & McMahon, 1996). Επιδημιολογικές μελέτες (Cummings & Davies, 1994. Dryfoos, 1990. Robins, 1991) καταδεικνύουν ότι η απουσία θερμών, στοργικών σχέσεων με τους γονείς, η μη ασφαλής προσκόλληση, άκαμπτες, αυστηρές και μη συνεπείς στρατηγικές άσκησης πειθαρχίας, ανεπαρκής εποπτεία και ενασχόληση με τα παιδιά, συζυγική σύγκρουση, κατάρρευση του γάμου και ψυχοπαθολογία του γονέα αποτελούν παράγοντες που αυξάνουν τον κίνδυνο για εκδήλωση σοβαρών συμπεριφορικών και συναισθηματικών προβλημάτων στα παιδιά, χρήση ουσιών, αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς (Coie, 1996. Loeber & Farrington, 1998.). Η συμμετοχή, λοιπόν, των γονέων σε οποιαδήποτε προσπάθεια πρόληψης ή θεραπείας των δυσκολιών του παιδιού αποτελεί αναγκαία συνθήκη.

Η διεθνής βιβλιογραφία έχει επικεντρωθεί τα τελευταία 10 χρόνια στην καταγραφή και αξιολόγηση σημαντικού αριθμού ομαδικών παρεμβάσε-

ων με στόχο την εκπαίδευση γονέων σε θέματα συμπεριφοράς των παιδιών αλλά και στην ενίσχυση των γονικών δεξιοτήτων. Οι παρεμβάσεις αυτές διακρίνονται σε δύο κατηγορίες: (α) προγράμματα με συμπεριφορικό θεωρητικό προσανατολισμό, και (β) προγράμματα που επικεντρώνονται στις σχέσεις των μελών της οικογένειας, με θεωρητική βάση ομανιστική, ψυχοδυναμική ή συστημική. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται παρεμβάσεις οι οποίες περιλαμβάνουν εκπαίδευση των γονέων σε στρατηγικές ικανές να αποδυναμώσουν τις ανεπιθύμητες συμπεριφορές των παιδιών και να δημιουργήσουν την επιθυμητή, κατάλληλη συμπεριφορά (Smith, 1996). Προγράμματα τέτοιου τύπου στηρίζονται στη θεωρία της κοινωνικής μάθησης και βοηθούν τους γονείς αφενός να αναγνωρίζουν τις προβληματικές συμπεριφορές των παιδιών τους, αφετέρου να χρησιμοποιούν θετική ανατροφοδότηση προκειμένου να ενθαρρύνουν την επιθυμητή συμπεριφορά. Αναφορικά με τη δεύτερη κατηγορία προγραμμάτων για γονείς, η έμφαση δίνεται στη σημασία παραγόντων όπως η ενσυναίσθηση και η απόδοση κοινού νοήματος ως προς τον ορισμό και την επίλυση συναισθηματικών και διαπροσωπικών προβλημάτων (π.χ. Parent Effectiveness Training - PET, Gordon, 1975). Τέλος, πολλά προγράμματα εκπαίδευσης γονέων υιοθετούν μια επιλεκτική μεθοδολογία παρέμβασης, αντλώντας τεχνικές τόσο από το συμπεριφορισμό όσο και από θεωρίες που επικεντρώνονται στις σχέσεις των μελών της οικογένειας. Σε συστημική ανασκόπηση που εξέτασε την αποτελεσματικότητα τέτοιων προγραμμάτων γονέων ως προς τη βελτίωση των γονικών τους δεξιοτήτων βρέθηκε ότι τα δομημένα προγράμματα που απευθύνονται σε γονείς είναι αποτελεσματικά στο να επιφέρουν θετική αλλαγή στις γονικές αντιλήψεις, καθώς και σε αντικειμενικούς δείκτες που αποτυπώνουν τη συμπεριφορά των παιδιών, και ότι αυτές οι αλλαγές έχουν διάρκεια στο χρόνο (Barlow & Stewart-Brown, 2000). Ωστόσο, οι συγγραφείς επισήμαναν την απουσία ομοιογένειας ανάμεσα στις έρευνες ως προς το περιεχόμενο των παρεμβάσεων, τους πληθυσμούς που μελετήθηκαν και τους δείκτες που αξιολογήθηκαν. Η βιβλιογραφία καταδεικνύει ότι οι περισ-

σότερες παρεμβάσεις προληπτικού χαρακτήρα που απευθύνονται σε γονείς αφορούν σε πληθυσμό υψηλού κινδύνου για την εμφάνιση προβλημάτων συμπεριφοράς ή άλλης ψυχικής διαταραχής (Puckering, 2004. Snell-Johns & Smith, 2004), ενώ σε ορισμένα προγράμματα επιδιώκεται η αντίστοιχη εκπαίδευση των εκπαιδευτικών, με στόχο την ορθή διαχείριση συμπεριφορών και καταστάσεων μέσα στην τάξη (Webster-Stratton, 2001). Λίγα είναι τα προγράμματα διεθνώς που απευθύνονται σε γονείς και παιδιά χωρίς προβλήματα ψυχικής υγείας, **ενώ** ελάχιστες παρεμβάσεις στοχεύουν στην ενδυνάμωση των οικογενειών (Schorr, 1997). Λίγα είναι επίσης τα προγράμματα τα οποία έχουν αναπτύξει πολυδιάστατη, προληπτικού τύπου στρατηγική για τη γονική και οικογενειακή υποστήριξη, ανάμεσα στα οποία ξεχωρίζει η εργασία του Πανεπιστημίου Queensland στο Brisbane της Αυστραλίας, με το Triple P-Positive Parenting Program (Sanders, Markie-Dadds, & Turner, 2003). Η ιδιαιτερότητα του συγκεκριμένου προγράμματος έγκειται στις πέντε διαφορετικές ποιότητες παρεμβάσεις που περιλαμβάνει, ανάλογα με τις ανάγκες και τον πληθυσμό-στόχο που εξυπηρετούν, ξεκινώντας από ενημερωτικές καμπάνιες στα ΜΜΕ για το ευρύ κοινό και καταλήγοντας σε εξειδικευμένες παρεμβάσεις σε οικογένειες που αντιμετωπίζουν σοβαρά ψυχικά και συμπεριφορικά προβλήματα. Από την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του προγράμματος βρέθηκε πως, όταν οι γονείς αλλάζουν τις προβληματικές γονικές πρακτικές, τα παιδιά αντιμετωπίζουν λιγότερα προβλήματα, είναι πιο συνεργάσιμα, αναπτύσσουν καλύτερες σχέσεις με τους συνομηλίκους τους και συμπεριφέρονται καλύτερα στο σχολείο. Οι γονείς αποκτούν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις γονικές τους ικανότητες, υιοθετούν θετικότερες στάσεις απέναντι στα παιδιά τους, είναι λιγότερο επιρρεπείς σε πιθανές κακοποιητικές γονικές πρακτικές και βιώνουν λιγότερο άγχος και θλίψη σε σχέση με το γονικό τους ρόλο (Sanders, 1999). Με αυτό το συμπέρασμα έχουν συμφωνήσει και άλλα ευρήματα, σύμφωνα με τα οποία η συμβουλευτική υποστήριξη και εκπαίδευση των γονέων έχει θετικά αποτελέσματα στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησής τους, στη μείωση

του γονικού στρες, στη βελτίωση των οικογενειακών σχέσεων και των προβλημάτων συμπεριφοράς των παιδιών (Davis & Hester, 1996).

Στην Ελλάδα η προσπάθεια εκπαίδευσης και υποστήριξης των γονέων ξεκινάει το 1962, χρονολογία ίδρυσης των Σχολών Γονέων από τη Μαρία Χουρδάκη. Ωστόσο, η ανεπάρκεια σε επιστημονικό προσωπικό και η έλλειψη κρατικής οικονομικής βοήθειας ανέστειλαν για καιρό την περαιτέρω ανάπτυξη τους (Μπεχράκη, 2002). Ο Νόμος 2621/21/6/1998 του Υπουργείου Παιδείας συνιστά τη λειτουργία Σχολών Γονέων στους Συλλόγους Γονέων και στη Νομαρχιακή και Τοπική Αυτοδιοίκηση, αναγνωρίζοντας με αυτόν τον τρόπο, επίσημα πλέον, την ανάγκη για στήριξη των γονέων στον πολύπλοκο ρόλο τους. Στις Σχολές Γονέων διενεργείται στην ουσία ομαδική συμβουλευτική γονέων με στόχο κυρίως την πρόληψη, την ενημέρωση των γονέων και την προετοιμασία τους για δια βίου ανάπτυξη και αυτογνωσία. Ένας από τους κυριότερους φορείς που έχει αναλάβει την οργάνωση και υποστήριξη της λειτουργίας Σχολών Γονέων σε πανελλήνια κλίμακα είναι το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης και Κατάρτισης Ενηλίκων (ΙΔΕΚΕ), το οποίο υπάγεται στη Γενική Γραμματεία Διά Βίου Μάθησης (ΓΓΔΒΜ) του Υπουργείου Παιδείας.

Παρόμοιες δράσεις σε γονείς μπορούν να αποτελέσουν μέρος των δραστηριοτήτων ενός Κέντρου Ψυχικής Υγείας, το οποίο στηρίζεται στις αρχές της Κοινωνικής Ψυχιατρικής και οφείλει επομένως να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της κοινότητας που εξυπηρετεί, παρέχοντας ένα πλήρες φάσμα υπηρεσιών τόσο σε θεραπευτικό όσο και σε προληπτικό επίπεδο. Η ψυχιατρική που ασκείται μέσα στον κοινωνικό ιστό απαιτεί τροποποιήσεις ως προς τις συνήθεις πρακτικές άσκησής της, καθιστώντας αναγκαία τη γνωριμία και τη συνεργασία με την κοινότητα μέσω του ανοίγματος των ειδικών και της δομής προς αυτήν (Κονταξάκης, Χαβάκη-Κονταξάκη, & Χριστοδούλου, 2005).

Σε αυτό το πλαίσιο, το Κέντρο Ψυχικής Υγείας του ΕΠΙΨΥ, το οποίο αποτελεί μια νεοσύστατη υπηρεσία ψυχικής υγείας, έδωσε μεγάλη έμφαση σε προληπτικές παρεμβάσεις στην κοινότητα.

Αρχικά, οι δράσεις αυτές πήραν τη μορφή ενημερωτικών διαλέξεων στο γενικό πληθυσμό και στοχευμένων παρεμβάσεων σε ειδικές πληθυσμιακές ομάδες (σχολεία, δήμοι, τοπικές υπηρεσίες στην κοινότητα). Με πρωτοβουλία του προγράμματος «αντί-στίγμα» του ΕΠΙΨΥ υλοποιήθηκε εκπαιδευτική παρέμβαση κατά του στίγματος που συνοδεύει την ψυχική νόσο (Οικονόμου, Γραμανδάνη, Λουκή, Σεργιάννη, & Σταλίκας, 2006) σε γειτονικό δημοτικό σχολείο του ΚΨΥ. Φαίνεται πως η παρέμβαση αυτή υπήρξε επιτυχής, παρά τις αρχικές δυσκολίες των εκπαιδευτικών να δεχθούν ειδικούς από το χώρο της ψυχικής υγείας στο σχολείο λόγω φόβων για τις αντιδράσεις των γονέων, καθώς μετά το πέρας αυτής το προσωπικό του Κέντρου Ψυχικής Υγείας δέχθηκε πρόταση για συνεργασία από το Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων του συγκεκριμένου σχολείου. Το αίτημα των γονέων είχε αρχικά έναν ασαφή χαρακτήρα, αλλά στη συνέχεια διαφάνηκε η ανάγκη για ενημέρωση και υποστήριξη σε θέματα ανάπτυξης του παιδιού και της οικογένειας. Οι γονείς προσέγγισαν την υπηρεσία χωρίς να γνωρίζουν τον τρόπο που θα μπορούσαν να βοηθηθούν, αλλά εκφράζοντας ένα πλήθος αιτημάτων που υπαγορεύονταν από προσωπικές ανάγκες. Η διερεύνηση του αιτήματος και οι συναντήσεις με τους γονείς οδήγησαν την επιστημονική ομάδα στην πρόταση σύστασης ομάδας γονέων, με ευρύτερο στόχο την πρόληψη και την προαγωγή της ψυχικής υγείας του παιδιού και της οικογένειας.

Στόχος της ομάδας αποτέλεσε η ενδυνάμωση των μηχανισμών που λειτουργούν ενισχυτικά για την ατομική και οικογενειακή λειτουργία, καθώς, όπως έχει καταδειχθεί, αποτελούν βασικό άξονα στον σχεδιασμό αποτελεσματικών προληπτικών προγραμμάτων σε παιδιά που δεν αποτελούν ομάδα υψηλού κινδύνου (Wille, Bettge, & Ravens-Sieberer, 2008). Τέτοιοι παράγοντες είναι η σωστή ανατροφή, οι θετικές αλληλεπιδράσεις γονέα-παιδιού, η αυτοπεποίθηση, οι δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων και η ικανότητα διαχείρισης του άγχους (WHO, 2004). Ταυτόχρονα, δόθηκε έμφαση στη σημασία της αίσθησης αυτο-αποτελεσματικότητας των γονέων και της παροχής ευκαιριών/δυνατοτήτων για εκπαιδευτική και προσωπική ανά-

πτυξη, παράγοντες που έχουν αναγνωρισθεί ως προστατευτικές διαδικασίες για την ψυχική υγεία (Rutter, 1987). Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω αποφασίστηκε η επικέντρωση της παρέμβασης σε δύο βασικές παραμέτρους: (α) στην παροχή γνώσης για ζητήματα του παιδιού και της ανάπτυξής του, είχε δηλαδή χαρακτήρα εκπαιδευτικό για τους γονείς, (β) στη δυνατότητα συζήτησης, επεξεργασίας και εμβάθυνσης σε συγκεκριμένες καταστάσεις της οικογενειακής ζωής, συμπεριφορών των παιδιών και των γονέων για την καλύτερη κατανόηση της σημασίας τους και της ανεύρεσης κατάλληλων μεθόδων υποστήριξης και επίλυσης των αναδυόμενων προβλημάτων. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να αποτιμηθεί η αποτελεσματικότητα αυτής της πρωτοβουλίας, η οποία και αποτελεί πιλοτική παρέμβαση.

2. Μέθοδος

Σύνθεση και χαρακτηριστικά ομάδας

Η ομάδα αποτελούνταν από επτά (7) μητέρες ηλικίας 39-46 ετών (Μ.Ο. ηλικίας = 41). Όλες οι συμμετέχουσες ήταν κάτοικοι του Δήμου Παπάγου και είχαν παιδιά ηλικίας 6-10 ετών (διάμεσος = 8). Πέντε από τις μητέρες ήταν εργαζόμενες και οι άλλες δύο ασχολούνταν με τα οικιακά. Τέλος, δύο μητέρες ήταν απόφοιτες λυκείου ενώ οι υπόλοιπες ήταν πανεπιστημιακής ή και μεταπτυχιακής εκπαίδευσης. Τα παιδιά ήταν όλα μαθητές δημοτικού (Α' με Δ' δημοτικού), διένυαν δηλαδή την περίοδο της πρώτης σχολικής ηλικίας. Αν και υπάρχουν διαφοροποιήσεις ως προς τη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική τους ωρίμανση λόγω των σημαντικών αλλαγών που επισυμβαίνουν στους παραπάνω τομείς αυτήν την περίοδο της ζωής, θεωρήθηκε ότι βρίσκονταν σε παρόμοιο αναπτυξιακό στάδιο, υπό την έννοια των βασικών κοινών χαρακτηριστικών που διακρίνουν τα παιδιά της σχολικής ηλικίας. Από το σύνολο της ομάδας, μόνο μια μητέρα είχε εμπειρία από συμμετοχή σε ομάδα γονέων στο παρελθόν, ενώ οι υπόλοιπες έρχονταν για πρώτη φορά σε επαφή με μια ομάδα ευαισθητοποίησης και πρόληψης. Την ομάδα συντόνιζαν δύο ψυχολόγοι με εκπαίδευση και κλι-

Πίνακας 1 Στόχοι παρέμβασης

Παροχή επιστημονικής γνώσης για τη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού
Ενημέρωση σε ειδικά θέματα ενδιαφέροντος των γονέων
Ενίσχυση δεξιοτήτων επικοινωνίας, διαχείρισης καταστάσεων, επίλυσης συγκρούσεων
Ενίσχυση γονεϊκού ρόλου και προσωπικής αποτελεσματικότητας
Ευαισθητοποίηση σε θέματα ειδικών δυσκολιών κατά την ανάπτυξη
Αποσύνδεση υπηρεσιών και επαγγελματιών από στιγμιστικές αντιλήψεις που επηρεάζουν την αναζήτηση βοήθειας

νική εμπειρία σε παιδιά και στη συμβουλευτική γονέων.

Παρέμβαση

Η παρέμβαση θεωρείται ότι είναι μια παρέμβαση πρωτογενούς πρόληψης, καθώς στοχεύει στη μείωση της πιθανότητας εμφάνισης διαταραχής, μέσω της προαγωγής της ψυχικής υγείας και της ενίσχυσης των προστατευτικών παραγόντων οικογενειακής λειτουργίας. Γι' αυτούς τους λόγους απευθυνόταν σε γονείς παιδιών δημοτικού των οποίων τα παιδιά δεν είχαν κάποιο διαγνωσμένο πρόβλημα ψυχικής υγείας.

Βασικό χαρακτηριστικό της παρέμβασης αποτέλεσε η παροχή επιστημονικής γνώσης στους γονείς για τη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, με στόχο την ορθότερη κατανόηση των αναγκών και της συμπεριφοράς του παιδιού ανάλογα με το αναπτυξιακό στάδιο. Έμφαση δόθηκε επίσης στα ειδικά θέματα για τα οποία οι γονείς εξέφρασαν την επιθυμία να ενημερωθούν εκτενώς προκειμένου να τα διαχειριστούν αποτελεσματικά (ζητήματα πειθαρχίας, επιθετική συμπεριφορά των παιδιών, σεξουαλική διαπαιδαγώγηση). Κεντρικοί στόχοι της παρέμβασης ήταν η ενίσχυση των δεξιοτήτων επικοινωνίας, διαχείρισης καταστάσεων και επίλυσης συγκρούσεων μέσα στην οικογένεια, καθώς και η

ενίσχυση του γονικού ρόλου και της αίσθησης προσωπικής αποτελεσματικότητας. Τέλος, στόχος της παρέμβασης ήταν η αποσύνδεση των υπηρεσιών και των ειδικών ψυχικής υγείας από στιγμιστικές αντιλήψεις, οι οποίες λειτουργούν ανασταλτικά στην πρώιμη ανίχνευση και αντιμετώπιση προβλημάτων (οι στόχοι παρουσιάζονται στον Πίνακα 1). Η τελική θεματολογία των συναντήσεων καθορίστηκε λαμβάνοντας υπόψη αφενός τα αιτήματα των γονέων για ειδική πληροφόρηση σε συγκεκριμένους τομείς ενδιαφέροντος και αφετέρου το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών τους, το οποίο υπαγόρευε την εστίαση σε συγκεκριμένες θεματικές. Η επιλογή των δεξιοτήτων αποτελεσματικής επικοινωνίας κρίθηκε απαραίτητη για την συγκεκριμένη ομάδα, καθώς αποτελεί αναγκαία συνιστώσα σε κάθε προσπάθεια ευαισθητοποίησης και υποστήριξης των ατόμων στη διαπροσωπική επαφή και αλληλεπίδραση.

Η παρέμβαση λάμβανε χώρα κάθε 15 μέρες, διαρκούσε 1½ ώρα και είχε ημιδομημένο χαρακτήρα. Συνολικά διενεργήθηκαν 13 συναντήσεις η θεματολογία των οποίων ήταν γνωστή και προκαθορισμένη, προκειμένου οι συμμετέχουσες να είναι κινητοποιημένες (Πίνακας 2). Κατά την εκκίνηση των συναντήσεων της ομάδας γίνονταν από τις συντονίστριες, μια εικοσάλεπτη εισαγωγή στο πεδίο ενδιαφέροντος. Ακολουθούσε συζήτηση, έκφραση αποριών και προβληματισμός σε σχέση

Πίνακας 2

Θεματολογία συναντήσεων

1	Γνωριμία της ομάδας. Προσδοκίες των μελών από τη συμμετοχή τους, θεματικές που ήθελαν να διαπραγματευτούν. Καθορισμός πλαισίου λειτουργίας και στόχοι της ομάδας
2	Εισαγωγή στη γνωστική, συναισθηματική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού σχολικής ηλικίας και στο ρόλο της οικογένειας. Βιωματικές ασκήσεις για διερεύνηση και ενίσχυση της έννοιας του γονεϊκού ρόλου
3	Αποτελεσματική επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Εκπαίδευση σε δεξιότητες επικοινωνίας, ενεργητικής ακρόασης και συναισθηματικής ανταπόκρισης.
4	Ασκήσεις, παραδείγματα μέσω παιχνιδιού ρόλων
5	Σχέση/ συνεργασία σχολείου οικογένειας. Προσαρμογή παιδιού στο σχολικό περιβάλλον, ρόλος γονέα, δυσκολίες που ανακύπτουν
6	Αυτονομία vs εξάρτηση. Σημασία της κοινωνικοποίησης του παιδιού και της ενίσχυσης της συμμετοχής στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον
7	Όρια και κανόνες στο σύστημα της οικογένειας. Ζητήματα πειθαρχίας, υποχρεώσεων και δικαιωμάτων στην οικογενειακή ζωή
8	
9	Ο ρόλος του πατέρα στην οικογένεια και τη συναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού
10	Σεξουαλικότητα και σεξουαλική διαπαιδαγώγηση παιδιού
11	Αδερφικές σχέσεις
12	Ενημέρωση για τις υπηρεσίες ψυχικής υγείας για το παιδί και την οικογένεια
13	Κλείσιμο ομάδας. Χορήγηση ερωτηματολογίου ικανοποίησης από την παρέμβαση. Συζήτηση για την εμπειρία των συμμετεχόντων στην ομάδα, διερεύνηση προτάσεων για μελλοντική συνεργασία

με όσα αναφέρθηκαν κατά τη διάλεξη καθώς και αναφορές σε συγκεκριμένα θέματα που απασχολούσαν την ομάδα, τα οποία εκφράζονταν μέσω παραδειγμάτων και καταστάσεων της οικογενειακής ζωής ή της ζωής του παιδιού. Συνολικά διεξήχθησαν έξι (6) βιωματικές ασκήσεις και παιχνίδια ρόλων προκειμένου οι συμμετέχουσες να αντιληφθούν καλύτερα τις επικοινωνιακές τους δεξιότητες στην αλληλεπίδραση με τα παιδιά τους και να τροποποιήσουν δυσλειτουργικά μοτίβα επικοινωνίας. Αρχικά, είχαν προγραμματιστεί τέσσερις βιωματικές ασκήσεις που ταίριαζαν με την προγραμματισμένη θεματολογία και διεξήχθησαν συμπληρωματικά άλλες δύο, οι οποίες προέκυψαν αυθόρμητα λόγω των θεματικών και των δυναμικών που είχαν αναπτυχθεί κατά τη διάρκεια της ομάδας.

Οι πρώτες τρεις συναντήσεις της ομάδας ήταν ανοιχτές σε όλους τους ενδιαφερόμενους γονείς, ανεξαρτήτως φύλου, οι οποίοι ενημερώθηκαν από το Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων και τη διεύθυνση του σχολείου των παιδιών τους. Δόθηκε κατ' αυτόν τον τρόπο η δυνατότητα, μέσω των αρχικών συναντήσεων, σε μεγαλύτερο αριθμό γονέων να έρθουν σε επαφή με το φορέα και να διερευνήσουν το αίτημά τους αλλά και τις προσδοκίες τους από τη συμμετοχή τους στη συγκεκριμένη παρέμβαση. Στην πρώτη συνάντηση προσήλθαν συνολικά 17 μητέρες, από τις οποίες οι 8 διέκοψαν μετά την πρώτη συνάντηση και άλλες 2 μετά την τρίτη. Οι λόγοι αποχώρησης μετά την πρώτη συνάντηση δεν είναι γνωστοί, καθώς οι 8 αυτές μητέρες δεν αιτιολόγησαν με κάποιο τρόπο τη διακοπή από την ομάδα. Μπορεί να υποθέ-

σει κανείς, λόγω της μοναδικής παρουσίας τους, ότι οι στόχοι της ομάδας, οι οποίοι συζητήθηκαν κατά την αρχική συνάντηση, δεν ανταποκρίνονταν στο αίτημα και τις προσδοκίες τους. Όσον αφορά στις άλλες δύο μητέρες, οι λόγοι διακοπής σχετιζόνταν με το χρόνο διεξαγωγής της ομάδας και την αδυναμία τους να δεσμευτούν σε δεκαπενθήμερη βάση. Οι εν λόγω μητέρες ήταν εργαζόμενες, πανεπιστημιακής εκπαίδευσης, με αυξημένες οικογενειακές και επαγγελματικές υποχρεώσεις. Μετά την ολοκλήρωση της τρίτης συνάντησης η ομάδα πήρε κλειστό χαρακτήρα και τα μέλη της οριστικοποιήθηκαν. Με τον τρόπο αυτόν, οι συντονίστριες θέλησαν να διασφαλίσουν τη συνοχή και την εμπιστευτικότητα στο πλαίσιο της ομαδικής λειτουργίας, με στόχο τη δημιουργία ενός θετικού αλλά και ασφαλούς κλίματος ανάμεσα στα μέλη, τα οποία καλούνταν να εκφράσουν προσωπικές εμπειρίες και βιώματα. Αξίζει να σημειωθεί πως, αν και η πρόσκληση ήταν ανοιχτή σε όλους τους γονείς, κανένας πατέρας δεν εκδήλωσε ενδιαφέρον για συμμετοχή στην ομάδα.

Αξιολόγηση παρέμβασης

Η παρέμβαση αξιολογήθηκε με μια μικτή μεθοδολογική προσέγγιση, ποσοτικά μέσω της χορήγησης ερωτηματολογίου ικανοποίησης στο τέλος της παρέμβασης και ποιοτικά μέσω ημιδομημένης παρατήρησης καθ' όλη τη διάρκεια των συναντήσεων. Όσον αφορά την ποσοτική αξιολόγηση, το ερωτηματολόγιο περιείχε μια ερώτηση συνολικής ικανοποίησης από την παρέμβαση σε μια κλίμακα από το 1 (καθόλου ικανοποιημένη) - 10 (εντελώς ικανοποιημένη), ερωτήσεις για τα κοινωνικοδημογραφικά στοιχεία των συμμετεχόντων και των παιδιών τους (ηλικία και εκπαιδευτικό επίπεδο), καθώς και ερωτήσεις για την ικανοποίηση των συμμετεχόντων από τις συντονίστριες και το πλαίσιο διεξαγωγής της ομάδας. Τέλος, συμπεριλήφθησαν ερωτήσεις για το βαθμό στον οποίο η ομάδα επιτέλεσε τους στόχους της και για το βαθμό στον οποίο οι μητέρες υποστηρίχθηκαν στο γονικό τους ρόλο από αυτήν. Για τις ερωτήσεις αυτές χρησιμοποιήθηκε πενταβάθμια κλίμακα τύπου Likert (όπου 1= καθόλου έως 5= πάρα

πολύ). Το ερωτηματολόγιο χορηγήθηκε κατά την ολοκλήρωση της τελευταίας συνάντησης και ήταν ανώνυμο. Οι μητέρες το συμπλήρωσαν στην αίθουσα που φιλοξενούσε κάθε φορά την ομάδα, με την παρουσία της παρατηρήτριας, αλλά όχι των συντονιστών. Τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια παραδόθηκαν στη γραμματεία του Κέντρου Ψυχικής Υγείας. Δεδομένου ότι τα ερωτηματολόγια ικανοποίησης χορηγούνται εξορισμού στο τέλος μίας παρέμβασης, δεν δόθηκε κανένα ερωτηματολόγιο στην αρχή της παρέμβασης. Οι λόγοι αφορούν τον πιλοτικό χαρακτήρα της παρέμβασης, τον μικρό αριθμό δείγματος αλλά και την απουσία ομάδας ελέγχου, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο προβληματική κάθε δυνατότητα γενίκευσης.

Η ποιοτική αξιολόγηση διενεργήθηκε από μία παρατηρήτρια, η οποία παρακολουθούσε όλες τις συναντήσεις και κρατούσε σημειώσεις για τις θεματικές στις οποίες αναφέρονταν οι μητέρες, για την ανταπόκρισή τους στις παρεμβάσεις των συντονιστριών και για τα δυναμικά που αναδύονταν κατά τη διεξαγωγή της ομάδας. Συγκεκριμένα, εκτός από τις αυθόρμητες σημειώσεις της παρατηρήτριας αναφορικά με στοιχεία τα οποία η ίδια αξιολογούσε ως σημαντικά, η παρατήρηση επικεντρωνόταν στους παρακάτω άξονες: (1) το γενικό κλίμα της ομάδας, (2) τον τρόπο με τον οποίο οι μητέρες υποδέχονταν την κάθε προγραμματισμένη θεματική, (3) τα θέματα που ανέφεραν οι μητέρες ως σημαντικά σε κάθε συνάντηση, (4) τον αριθμό και το είδος των αποριών τον οποίο εξέφραζαν τα μέλη της ομάδας, (5) την ύπαρξη μέλους της ομάδας το οποίο δυσκολεύεται να συμμετάσχει και τον τρόπο με τον οποίο αυτό εκδηλώνεται, (6) την ποιότητα επικοινωνίας ανάμεσα στους συντονιστές και τα μέλη της ομάδας, και (7) την ποιότητα επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της ομάδας.

3. Αποτελέσματα

Ποσοτικά: Ο Μ.Ο. ικανοποίησης των συμμετεχουσών από την παρέμβαση ήταν 8,57 (εύρος απαντήσεων: 8-10) και ο βαθμός ικανοποίησής

τους από τις συντονίστριες της ομάδας ήταν 4,57 (εύρος: 4-5). Ως προς τη συχνότητα των συναντήσεων οι 6 στις 7 μητέρες δήλωσαν πολύ ικανοποιημένες, αν και 5 στις 7 θα προτιμούσαν εβδομαδιαίες συναντήσεις, παρά τις δυσκολίες που κάτι τέτοιο συνεπαγόταν για το προσωπικό τους πρόγραμμα.

Η ικανοποίηση των μητέρων ως προς τα επιμέρους χαρακτηριστικά της παρέμβασης αξιολογήθηκε λαμβάνοντας υπόψη τους αρχικούς στόχους της.. Στην πλειοψηφία τους οι μητέρες αισθάνθηκαν, με το πέρας των συναντήσεων, ότι η ομάδα τις βοήθησε σημαντικά στο μητρικό τους ρόλο (M.O.=4,57, εύρος: 4-5), πως ενημερώθηκαν για ζητήματα ανάπτυξης των παιδιών (M.O.= 4,29, εύρος: 4-5) και πως έλαβαν απαντήσεις σε ερωτήματα σχετικά με τα παιδιά τους (M.O.=4,14, εύρος: 4-5). Οι περισσότερες μητέρες επίσης δήλωσαν πως η ομάδα τους βοήθησε να διαχειριστούν με καλύτερο τρόπο δύσκολες καταστάσεις με τα παιδιά τους (M.O.=4, εύρος: 3-5) αλλά και να ενισχύσουν τις δεξιότητες επικοινωνίας με αυτά (M.O.=3,86, εύρος: 3-5). Οι δύο μητέρες που δήλωσαν ότι βοηθήθηκαν «λίγο» ως προς τις δεξιότητες επικοινωνίας και της διαχείρισης δύσκολων καταστάσεων με τα παιδιά τους, μειώνοντας τον M.O. ικανοποίησης από την παρέμβαση ως προς τις δύο αυτές παραμέτρους, διευκρίνισαν ότι επιθυμούσαν μια μεγαλύτερη εμβάθυνση σε συγκεκριμένα θέματα και παραδείγματα συμπεριφοράς που τις απασχολούσαν σχετικά με τα παιδιά τους, όπως π.χ. θέματα απειθαρχίας και δυσκολίες στη διαχείριση της σχολικής μελέτης. Οι δύο αυτές μητέρες δήλωσαν πως επιθυμούσαν μια παρέμβαση σχεδόν εξ ολοκλήρου επικεντρωμένη στις συμπεριφορές των παιδιών που δημιουργούσαν δυσκολίες στις ίδιες.

Τέλος, οι περισσότερες μητέρες ένιωσαν ότι κατόρθωσαν μέσω των συζητήσεων στην ομάδα να περιορίσουν το άγχος που ένιωθαν για τις συμπεριφορές των παιδιών τους (M.O.=4, εύρος: 3-5) και αισθάνονται πιο ικανές να ανταποκριθούν στο ρόλο τους ως μητέρες (M.O.=4, εύρος: 3-5). Καμία από τις μητέρες δεν ανέφερε αρνητικές επιπτώσεις από τη συμμετοχή στην ομάδα, ενώ 3 στις 7 ανέφεραν βελτίωση της συμπεριφοράς των

παιδιών τους κατά τη διάρκεια της ομάδας. Οι υπόλοιπες ανέφεραν πως δεν υπήρξαν αλλαγές. Τέλος, όλες οι μητέρες θα σύστηναν την ομάδα αυτή σε φιλικά τους πρόσωπα και όλες ζήτησαν να συνεχιστεί η ομάδα και την επόμενη σχολική χρονιά.

Ποιοτικά: Η ποιοτική αξιολόγηση, όπως έχει ήδη αναφερθεί, εστίασε στην αυθόρμητη αναφορά θεμάτων από τις μητέρες, στους τρόπους με τους οποίους ανταποκρίνονταν στις πληροφορίες και τις παρεμβάσεις των συντονιστριών καθώς και στη μεταξύ τους αλληλεπίδραση, με στόχο την αξιολόγηση της ανταπόκρισής τους στην παρέμβαση αλλά και της εξέλιξης των γνώσεων και στάσεών τους. Η ποιοτική αξιολόγηση της παρέμβασης βασίστηκε στις σημειώσεις της παρατηρήτριας, η οποία κατέγραφε αναλυτικά την κάθε συνάντηση, εστιαζόμενη στις κατευθυντήριες γραμμές που της είχαν δοθεί αρχικά αλλά και σε όποια πληροφορία έκρινε η ίδια ως σημαντική. Διαφάνηκε πως οι συμμετέχουσες εξέφραζαν κατά μέσο όρο 8 απορίες ανά συνεδρία, με εύρος αποριών από 5 (2η συνεδρία) έως 10 (12η συνεδρία). Ως προς το περιεχόμενο των αποριών, παρατηρήθηκε αρχικά μια κινητοποίηση και υποβολή ερωτήσεων από τις μητέρες για ζητήματα κυρίως θεωρητικής γνώσης. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εκδηλώθηκε στο σημείο αυτό από την ομάδα για τον τρόπο με τον οποίο η οικογενειακή ζωή επηρεάζει συναισθηματικά τα μέλη της οικογένειας και κυρίως τα παιδιά, ενώ το οικογενειακό κλίμα και οι σχέσεις των γονέων αποτέλεσαν επίσης κεντρικό σημείο προβληματισμού. Στην πορεία της παρέμβασης οι απορίες των μητέρων αφορούσαν στην συντριπτική πλειοψηφία τους συμβουλευτική καθοδήγηση για συγκεκριμένες συμπεριφορές των παιδιών τους. Οι πιο συχνές θεματικές κατά τη διάρκεια των συναντήσεων για τις οποίες οι συμμετέχουσες εξέφραζαν απορίες αλλά και τη μεγαλύτερη αγωνία ήταν η εκδήλωση επιθετικής συμπεριφοράς από μέρους των παιδιών, η ανυπακοή στους κανόνες των γονέων και τα ψέματα. Ζητούμενο για τις μητέρες ήταν η κατάλληλη διαχείριση από μέρους τους τέτοιων «δύσκολων» συμπεριφορών.

Ένα επίσης σημαντικό θέμα που προέκυψε μέσα από την παρατήρηση της ομάδας ως προς

τις θεματικές που απασχολούσαν τις μητέρες ήταν ο σημαντικός βαθμός απογοήτευσής τους από τη συνεργασία με το σχολείο σε θέματα μη σχετιζόμενα με τον μαθησιακό τομέα. Όλες οι μητέρες ήλπιζαν και προσδοκούσαν σε μια μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα που αφορούσαν την κοινωνική συμπεριφορά των παιδιών στο σχολείο, όπως, για παράδειγμα στην ενίσχυση των κοινωνικών δεξιοτήτων, στη διαχείριση συγκρούσεων και στην επιβολή ορίων μέσα και έξω από την τάξη. Εξέχουσα θέση στην ποιοτική αξιολόγηση της παρέμβασης, παρότι δεν μετρήθηκε με κάποιο εργαλείο, ήταν η παρουσία ενός έντονου άγχους από την πλευρά των μελών της ομάδας για την ικανότητά τους να ανταποκρίνονται στο γονικό τους ρόλο και για την εξέλιξη των παιδιών τους ως ενηλίκων, ένα άγχος το οποίο δύσκολα απαλυνόταν. Σε όλες τις συναντήσεις, οι μητέρες απευθύνονταν στις συντονίστριες, κυρίως, για συμβουλές διαχείρισης καταστάσεων ή επιβεβαίωσης του τρόπου με τον οποίο διαχειρίστηκαν θέματα των παιδιών τους. Χωρίς να αρνούνται τις συμβουλές των μελών της ομάδας, φάνηκε να χρειάζονται διαρκώς μια επιβεβαίωση από τους ειδικούς για τον ορθό ή μη χειρισμό συγκεκριμένων «κρίσιμων» για τις ίδιες θεμάτων. Το κλίμα που αναπτύχθηκε ανάμεσα στις συμμετέχουσες και τις συντονίστριες ήταν θετικό και ιδιαίτερα συνεργατικό, οι μητέρες δέχονταν με ευκολία τις προτάσεις των δύο ψυχολόγων για βιωματικές ασκήσεις καθώς και τις προτροπές τους για σκέψη και διερεύνηση συγκεκριμένων θεμάτων.

Όσον αφορά στην αλληλεπίδραση των συμμετεχόντων, παρατηρήθηκε ότι οι μητέρες σταδιακά εξέφραζαν περισσότερες απορίες, αντάλλασαν απόψεις και εμπειρίες, προσωπικές ιστορίες και προβληματισμούς και υποστήριζαν η μια την άλλη, κυρίως σε στιγμές συναισθηματικής φόρτισης κάποιων μελών της ομάδας. Τέλος, κατά τη διάρκεια της τελευταίας συνάντησης όπου έγινε μια συνολική αξιολόγηση της ομάδας, οι μητέρες στην πλειοψηφία τους ανέφεραν αυθόρμητα πως ένιωσαν να βοηθούνται από την ομάδα στην καλύτερη κατανόηση των προβλημάτων των παιδιών τους, να ανακουφίζονται κάπως από το

άγχος που ένιωθαν για την ανατροφή τους, ενώ όλες ανεξαιρέτως ζήτησαν να διεξαχθεί μια παρόμοια ομάδα και το προσεχές έτος.

4. Συζήτηση

Η παρούσα μελέτη πραγματοποιήθηκε με στόχο την πρωτογενή πρόληψη γενικά και ειδικότερα την ενίσχυση των παραγόντων που φαίνεται να λειτουργούν προστατευτικά στην εμφάνιση συμπεριφορικών και ψυχολογικών διαταραχών στα παιδιά. Στη διεθνή βιβλιογραφία, αντίστοιχα, φαίνεται πως τα προγράμματα πρόληψης εστιάζουν περισσότερο σε ομάδες υψηλού κινδύνου αντί του γενικού πληθυσμού (Barlow & Stewart-Brown, 2000; Snell-Johns & Smith, 2004), ενώ στην Ελλάδα, αν και είναι γνωστό πως διεξάγονται παρεμβάσεις παρόμοιου χαρακτήρα σε δασκάλους και γονείς, δεν υπάρχουν συστηματοποιημένες προσπάθειες καταγραφής της αποτελεσματικότητάς τους. Επομένως, τα ευρήματα της παρούσας μελέτης σκιαγραφούν μια πρώτη εικόνα αναφορικά με την αξία τέτοιων παρεμβάσεων στη χώρα. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν τόσο από την ποιοτική όσο και από την ποσοτική ανάλυση είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά καθώς καταδεικνύουν ότι οι αρχικοί στόχοι της παρέμβασης επετεύχθησαν.

Σύμφωνα με τα ποσοτικά αποτελέσματα που προέκυψαν από τα ερωτηματολόγια ικανοποίησης, η παρέμβαση έλαβε, στο σύνολό της, υψηλή βαθμολόγηση από τις μητέρες (Μ.Ο.=8,57/10). Μπορούμε λοιπόν σε ένα πρώτο επίπεδο να θεωρήσουμε ότι τα ποσοτικά στοιχεία επαλήθευσαν την ποιοτική παρατήρηση μίας ενεργής συμμετοχής και μίας έντονης κινητοποίησης από την πλευρά των μητέρων καθ' όλη τη διάρκεια της χρονιάς, η οποία επιβεβαιώθηκε οριστικά στην τελική συνάντηση της ομάδας, μέσω της εκδήλωσης της επιθυμίας των μελών για συνέχισή της το επόμενο έτος. Μια προσεκτική ανάγνωση των ποσοτικών αποτελεσμάτων της αξιολόγησης καταδεικνύει δύο κεντρικά, δυνατά σημεία τής συγκεκριμένης παρέμβασης: αφενός την παροχή επιστημονικής γνώσης για τη γνωστική, συναισθηματική

και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, αφετέρου την ενίσχυση του μητρικού ρόλου των μελών. Οι μητέρες έδωσαν τις υψηλότερες βαθμολογίες ικανοποίησης σε αυτές τις δύο κατηγορίες ερωτήσεων, αναδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο τα σημαντικότερα οφέλη από τη συμμετοχή τους στην ομάδα.

Σύμφωνα με την ποιοτική αξιολόγηση, η ενημέρωση σε θέματα ανάπτυξης του παιδιού πρόσφερε στην ομάδα ένα θεωρητικό υπόβαθρο αναγκαίο για την ορθότερη κατανόηση των αναγκών των παιδιών σε κάθε εξελικτικό στάδιο. Με αυτόν τον τρόπο, οι μητέρες της ομάδας κατόρθωσαν να αντιληφθούν καλύτερα τις συμπεριφορές των παιδιών τους και να τις κατανοήσουν με όρους αναπτυξιακούς και ψυχολογικούς, αποδεδειγμένες από αξιολογητικές εκφράσεις οι οποίες χαρακτηρίζαν συγκεκριμένες συμπεριφορές του παιδιού ή και το σύνολο της προσωπικότητάς του (π.χ. είναι κακομαθημένο, τεμπέλης), επηρεάζοντας μοιραία τον τρόπο που ανταποκρίνονταν στις συμπεριφορές των παιδιών τους. Ως προς την πρώτη αυτή παράμετρο, η ποσοτική και ποιοτική αξιολόγηση κατέδειξαν θετική αλλαγή των γνώσεων των μελών της ομάδας, με αποτέλεσμα να σημειώνεται ταυτόχρονα θετική αλλαγή στην αντίληψη των μητέρων για συμπεριφορές των παιδιών τους. Οι μητέρες της ομάδας μετακινήθηκαν σταδιακά από μια άκαμπτη και αυστηρή στάση απέναντι σε «προβληματικές» συμπεριφορές των παιδιών τους σε μια πιο ευέλικτη θεώρηση των συμπεριφορών αυτών, κατά την οποία μπορούσαν να σκεφτούν με εναλλακτικό τρόπο και να νοηματοδοτήσουν διαφορετικά συγκεκριμένες συμπεριφορές, με αποτέλεσμα να βρίσκουν νέους τρόπους διαχείρισης που δεν είχαν δοκιμάσει στο παρελθόν. Οι παρατηρήσεις αυτές συνάδουν με ευρήματα της διεθνούς βιβλιογραφίας, σύμφωνα με τα οποία τα προγράμματα εκπαίδευσης και υποστήριξης γονέων έχουν ευεργετική επίδραση στις γονικές αντιλήψεις για τις συμπεριφορές των παιδιών (Karoly & Rosenthal, 1977. Spaccarelli, Cotler & Penman, 1992. Freeman, 1975. Sutton, 1992. Mullin, Quigley, & Glanville, 1994. Lawes, 1992. Daly, Holland, Forrest, & Fellbaum, 1984).

Η αποτελεσματικότητα της παρέμβασης ως

προς την ενίσχυση του μητρικού ρόλου των μελών της ομάδας αποτελεί το δεύτερο δυνατό σημείο της παρέμβασης, καθώς αξιολογήθηκε με τη μεγαλύτερη βαθμολογία από τις συμμετέχουσες σε αντίστοιχο ερώτημα. Φαίνεται πως η συμμετοχή σε υποστηρικτικές ομάδες γονέων ενισχύει την αυτοπεποίθηση των γονέων σε θέματα ανατροφής των παιδιών και τους κινητοποιεί να γίνουν καλύτεροι γονείς (Bowes, 2000). Η συμμετοχή στην συγκεκριμένη παρέμβαση λειτούργησε πρωτοβουλικά στην έννοια του μητρικού ρόλου καθώς, σύμφωνα με τις αξιολογήσεις των μητέρων, περιόρισε το άγχος τους, έδωσε απαντήσεις σε ερωτήματα που τις απασχολούσαν και ενίσχυσε την εμπιστοσύνη στις ικανότητές τους.

Η παρέμβαση φαίνεται να επηρέασε λιγότερο τις συμμετέχουσες ως προς τη διαχείριση «δύσκολων» συμπεριφορών και καταστάσεων με τα παιδιά τους. Το σημείο αυτό συγκέντρωσε τη χαμηλότερη βαθμολογία ικανοποίησης (Μ.Ο. = 3,86) από την ομάδα, κυρίως λόγω της χαμηλής αξιολόγησης δύο μητέρων, οι οποίες επιθυμούσαν μεγαλύτερη επικέντρωση σε συγκεκριμένες τεχνικές αντιμετώπισης συμπεριφορικών προβλημάτων των παιδιών τους. Δεδομένης της θετικής αξιολόγησης των συμμετεχουσών ως προς την ενίσχυση των δεξιοτήτων επικοινωνίας με τα παιδιά τους, μπορούμε να αποδώσουμε τη χαμηλότερη αυτή βαθμολογία στους παρακάτω λόγους: αφενός στην απουσία ενός ξεκάθαρα συμπεριφορικού προσανατολισμού της ομάδας ως προς ζητήματα τροποποίησης της συμπεριφοράς των παιδιών. Μολονότι αξιοποιήθηκαν συμπεριφορικές τεχνικές εκπαίδευσης στην επικοινωνία, δεν δόθηκε αντίστοιχη βαρύτητα ως προς την αντιμετώπιση ακατάλληλων συμπεριφορών των παιδιών. Πιθανώς, μέρος της ομάδας να επιθυμούσε μια τέτοια εμβάθυνση, όπως διαφάνηκε από την αξιολόγηση της παρέμβασης. Αφετέρου, η αλλαγή συγκεκριμένων «προβληματικών» συμπεριφορών των παιδιών χρήζει μίας πιο μακρόχρονης και συστηματικής συμβουλευτικής, η οποία δεν θα μπορούσε να καταδειχθεί σε μόνο 12, διμηνιαίες ως προς τη συχνότητα, συναντήσεις. Θεωρούμε ότι η συνέχιση της συγκεκριμένης παρέμβασης, με έμφαση στο αναδυόμενο από την αξιολόγηση αί-

τημα, θα καταδείξει την αποτελεσματικότητά της σε δεύτερο χρόνο.

Ένα ιδιαίτερα σημαντικό εύρημα της παρούσας πιλοτικής μελέτης ήταν η παρατήρηση ενός υψηλού γονικού άγχους το οποίο δεν δικαιολογείται από τις περιγραφόμενες συμπεριφορές και τη λειτουργικότητα των παιδιών. Οι μητέρες της ομάδας επέδειξαν αγωνία για παρελθοντικές συμπεριφορές τους απέναντι στα παιδιά τους, αναρωτώμενες κατά πόσο έχουν επηρεάσει, άθελά τους, τον ψυχισμό τους και τη σχέση τους με αυτά ενώ εξέφρασαν ανασφάλεια για μελλοντικές καταστάσεις που ενδέχεται να κληθούν να αντιμετωπίσουν. Η συγκεκριμένη διαπίστωση βασίζεται στην εκτίμηση των συντονιστών της ομάδας και επιβεβαιώθηκε από την παρατηρήτρια της ομάδας μέσω των σημειώσεων που κρατούσε. Χωρίς να αποτελεί εύρημα μετρήσιμο, παρά μόνο μέσω του ερωτηματολογίου ικανοποίησης στο οποίο οι μητέρες ανέφεραν μείωση του άγχους, διατηρεί κατά τη γνώμη μας την κλινική και ερευνητική του αξία και μπορεί να διερευνηθεί κατά τρόπο συστηματικό σε μελλοντική παρέμβαση. Καταδεικνύεται με αυτόν τον τρόπο η ανάγκη των γονέων για ενίσχυση στο ρόλο τους με έναν τρόπο που ξεπερνά τα στενά όρια της ενημέρωσης και της συμβουλευτικής, με στόχο τη διερεύνηση και την εις βάθος επεξεργασία τέτοιου είδους προβληματισμών. Πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι οι γονείς λαμβάνουν ελάχιστη προετοιμασία και ενίσχυση στο ρόλο τους πέραν του προσωπικού ξεχωριστού βιώματος της δικής τους παιδικής ηλικίας και ανατροφής. Οι περισσότεροι μαθαίνουν να ανταποκρίνονται στο γονικό ρόλο και τις απαιτήσεις του μέσω δοκιμών, λαθών και επαναπροσδιορισμού (Sanders, Markie-Dadds, Tully, & Bor, 2000).

Μια πιθανή εξήγηση του γενικευμένου άγχους που παρατηρήθηκε είναι πιθανώς η απουσία υποστηρικτικών συστημάτων, παράγοντας που αποτελούσε κοινό στοιχείο της συγκεκριμένης ομάδας, με αποτέλεσμα οι μητέρες να βιώνουν ένα είδος «μοναξιάς» απέναντι στις πολύπλευρες απαιτήσεις του ρόλου τους. Η ευρύτερη εκτεταμένη οικογένεια, η οποία σύμφωνα με έρευνες του Γεώργια (1999), ζει συνήθως κοντά στην πυρηνική

οικογένεια και έχει στενές και συχνές επαφές μαζί της, αποτελεί διευκολυντική συνθήκη ως προς την υποστήριξη της πυρηνικής οικογένειας και των αναγκών της. Για τα μέλη της ομάδας γονέων η εκτεταμένη οικογένεια απουσίαζε από την καθημερινότητά τους είτε λόγω μη γεωγραφικής εγγύτητας (οι πατρικές οικογένειες διέμεναν στην επαρχία) είτε κατόπιν επιθυμίας της πυρηνικής οικογένειας να μην υπάρχει εμπλοκή από την εκτεταμένη στα ζητήματα που την αφορούσαν. Μόνο δύο μητέρες από τις επτά ανέφεραν υποστήριξη από τις πατρικές τους οικογένειες σε ζητήματα ανατροφής των παιδιών αλλά και εκείνες δήλωναν σαφή προτίμηση για χειρισμό των θεμάτων που αφορούσαν στην πυρηνική οικογένεια από την ίδια την οικογένεια και το ζεύγος των γονέων.

Η ομάδα φάνηκε να είναι ικανή να καλύψει αυτή την ανάγκη, μέσω της υποστηρικτικής, σταθερής λειτουργίας της, προσφέροντας ένα νέο πλαίσιο εμπειρίας αγωνιών, έκφρασης αποριών και μοιράσματος εμπειριών. Επιτέλεσε κατά κάποιον τρόπο ένα είδος κοινωνικού δικτύου, η συμμετοχή στο οποίο ήρθε να καλύψει την απουσία κοινωνικών ή οικογενειακών υποστηρικτικών συστημάτων. Οι μητέρες που συμμετείχαν στην ομάδα ήρθαν αυθόρμητα να επιβεβαιώσουν τη μέχρι εκείνη τη στιγμή, αίσθηση των συντονιστών ότι η ομάδα αποτέλεσε την ευκαιρία να γνωριστούν καλύτερα και να αλληλεπιδράσουν έξω από αυτήν, οργανώνοντας συναντήσεις με ή χωρίς τα παιδιά τους στην κοινότητα. Το αποτέλεσμα αυτό έρχεται να τονίσει μια ακόμη σημαντική διάσταση των ομάδων γονέων, εκείνη της κοινωνικής υποστηρικτικής δικτύωσης που δύναται να επιτελέσουν. Στο σημείο αυτό παρατηρείται ένα εντυπωσιακό κενό στο σχεδιασμό και στην αξιολόγηση προληπτικών προγραμμάτων για γονείς: η σημασία των κοινωνικών δικτύων και της ενδυνάμωσής τους, παρά την αδιαμφισβήτητη αξία που διαδραματίζουν στη διατήρηση και ενίσχυση της ψυχικής υγείας των γονέων και ολόκληρης της οικογένειας (Bowes, 2000). Μελλοντικές παρεμβάσεις οφείλουν να αξιοποιήσουν αυτήν την παράμετρο.

Ιδιαίτερα σημαντική για την επιτυχημένη πορεία της ομάδας υπήρξε η συνοχή που αναπτύχθηκε ανάμεσα στα μέλη της, η οποία και αποτε-

λεί έναν από τους πιο σημαντικούς παράγοντες της ομαδικής διεργασίας και συμβάλλει στην επιτυχημένη της έκβαση (Burlingame, McClendon, & Alonso, 2011). Η συνύπαρξη σε μια ομάδα με κοινούς στόχους και κοινά προβλήματα βοήθησε τις συμμετέχουσες να βιώσουν ασφάλεια με αποτέλεσμα να γνωριστούν καλύτερα, να εκφραστούν με μεγαλύτερη άνεση και να δεχτούν τις συμβουλές αλλά και την κριτική των άλλων μελών. Η ποιότητα της αλληλεπίδρασης των μελών φάνηκε να αποτελεί κεντρικό παράγοντα στην αποτελεσματικότητα της παρέμβασης καθώς βοήθησε τις συμμετέχουσες να αντιλαμβάνονται βιωματικά τους τρόπους με τους οποίους σχετίζονται με άλλα άτομα (της ομάδας εν προκειμένω) και, κατ'επέκταση, να κατανοήσουν καλύτερα τους τρόπους που σχετίζονται με τα παιδιά τους.

Παράγοντα ιδιαίτερου προβληματισμού αποτέλεσε η έντονη απογοήτευση των γονέων της ομάδας για τη λειτουργία του δημοσίου σχολείου ως φορέα παιδείας και κοινωνικής ένταξης των παιδιών τους. Τα ζητήματα που τέθηκαν από τις μητέρες ξεπερνούν τη στενή λειτουργία του συγκεκριμένου σχολείου και των λειτουργιών του και αναφέρονται στο ίδιο το σύστημα διαπαιδαγώγησης. Εκφράστηκε η ανάγκη/προσδοκία για μεγαλύτερη συμμετοχή και πιο ενεργητική διαχείριση από την πλευρά του εκπαιδευτικού ζητημάτων που προκύπτουν εντός και εκτός της σχολικής αίθουσας. Επιπλέον, επισημάνθηκε από τις μητέρες η αναγκαιότητα της συμβολής του στην αναγνώριση διαπροσωπικών και μαθησιακών δυσκολιών των παιδιών, κάτι που λείπει από τη σχολική πραγματικότητα ή συναντάται σπάνια, κατά την εκτίμησή τους. Είναι γεγονός πως η συμπεριφορά του δασκάλου και το γενικότερο κλίμα που διαμορφώνεται μέσα σε ένα σχολείο ασκούν τεράστια μορφοποιό επίδραση στα παιδιά σε όλα τα επίπεδα (κοινωνικά, ψυχολογικά, μορφωτικά, στις αξίες και τις στάσεις των παιδιών) και επηρεάζουν άμεσα τη λειτουργικότητά τους (Herbert, 2008). Με γνώμονα τα παραπάνω, ίσως θα ήταν σημαντικό να διεξαχθούν έρευνες για την καλύτερη κατανόηση της προσδοκίας των γονέων από την πρωτοβάθμια εκπαίδευση αλλά και να σχεδιαστούν προγράμματα παρέμβασης σε καθηγητές

και διευθυντές, με στόχο την ενίσχυσή τους στο ρόλο που καλούνται να παίξουν στην ψυχοκοινωνική διαπαιδαγώγηση των παιδιών.

Τελειώνοντας την παρούσα αποτίμηση, αξίζει να σχολιασθεί η απουσία συμμετοχής των πατέρων στην συγκεκριμένη παρέμβαση. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η πρόσκληση για συμμετοχή στην ομάδα γονέων ήταν ανοιχτή σε όλους τους ενδιαφερόμενους, ανεξαρτήτως φύλου. Η απουσία εκπροσώπησης ανδρών μελών στην ομάδα του ΚΨΥ αποτελεί ένα σημαντικό στοιχείο. Ενώ η διεθνής βιβλιογραφία αναγνωρίζει τον θεμελιώδη ρόλο που διαδραματίζει ο πατέρας στην ανάπτυξη του παιδιού (π.χ. Parke, 1995), ελάχιστη έρευνα υπάρχει για το βαθμό εμπλοκής, άμεσης ή έμμεσης, των πατεράδων σε προγράμματα γονέων αλλά και τα αποτελέσματα της συμμετοχής τους. Ενώ υπάρχουν προγράμματα που στοχεύουν στην εμπλοκή του συγκεκριμένου πληθυσμού (Family Resource Coalition, 1996), δεν σημειώνεται αντίστοιχη έρευνα για την ανταπόκριση των πατεράδων σε προγράμματα εκπαίδευσης και υποστήριξης γονέων. Ιδιαίτερα για τον ελλαδικό χώρο, όπου ο παραδοσιακός διαχωρισμός των ρόλων της μητέρας και του πατέρα κυριαρχούσε μέχρι πρόσφατα στη συλλογική συνείδηση (Γεώργας, 1999), θα είχε ιδιαίτερο ενδιαφέρον η μελέτη των στάσεων και των αναγκών του συγκεκριμένου πληθυσμού.

Τα ιδιαίτερα ενθαρρυντικά αποτελέσματα της παρούσας πιλοτικής μελέτης έχουν περιορισμένη δυνατότητα γενίκευσης, καθώς αφορούν την εργασία που πραγματοποιήθηκε σε ένα συγκεκριμένο ΚΨΥ, με ένα συγκεκριμένο σχολείο και ένα μικρό δείγμα γονέων, με ιδιαίτερα υψηλό κίνητρο. Επίσης, δεδομένης της πιλοτικής φύσης της παρέμβασης, δεν αξιολογήθηκε άμεσα η αποτελεσματικότητά της με τη χορήγηση ερωτηματολογίων πριν και μετά. Αυτό οφείλεται στον περιορισμένο αριθμό μητέρων που συμμετείχαν (7 μόνο), αλλά και στη απουσία ομάδας ελέγχου. Κατ'επέκταση, κατά το σχεδιασμό της αξιολόγησης της παρέμβασης κρίθηκε ως ένα σημείο αντιιδεοντολογικό να μπουν οι εν λόγω μητέρες σε μια διαδικασία συμπλήρωσης ερωτηματολογίων, τα οποία δεν θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν στη συνέχεια. Συγκεκριμένα, λήφθηκαν υπόψη οι περιο-

ρισμοί της στατιστικής επεξεργασίας και ανάλυσης σε δείγμα 7 ατόμων, καθώς και τα ζητήματα εγκυρότητας που αναδύονται, όταν απουσιάζει από τον ερευνητικό σχεδιασμό ομάδα ελέγχου. Παράλληλα η έμμεση αποτελεσματικότητα της παρέμβασης σε δείκτες που αφορούσαν τη συμπεριφορά των παιδιών δεν εξετάστηκαν ενδελεχώς, παρά μόνο μέσω ενός σχετικού λήμματος στο εργαλείο ικανοποίησης, το οποίο αποτύπωσε την άποψη των μητέρων ως προς αυτό. Ωστόσο, παρά τους περιορισμούς της μελέτης αυτής, καταδεικνύεται η δυνατότητα που έχει μια κοινωνική δομή με ελάχιστους πόρους να διεξάγει παρεμβάσεις πρόληψης που απευθύνονται στις πραγματικές ανάγκες της κοινότητας, ενώ συγχρόνως μπορεί να δώσει το ερέθισμα για το σχεδιασμό συστηματικών ερευνών που θα αναλύουν εις βάθος το βαθμό στον οποίο οι παρατηρήσεις αυτές μπορούν να γενικευθούν και στις εμπειρίες άλλων μητέρων κι άλλων ομάδων γονέων.

Ερχόμενοι σε καθημερινή επαφή με τα αιτήματα των ανθρώπων, αντιλαμβανόμαστε το μέγεθος των αναγκών τους. Η εμπειρία με την ομάδα γονέων κατέδειξε μια συνολικότερη ανάγκη στήριξης και καθοδήγησης των ατόμων στην πορεία της ζωής τους, στους ρόλους που καλούνται να ανταποκριθούν αλλά και μπροστά στις αλλαγές που διαρκώς συντελούνται στην εξωτερική και εσωτερική τους πραγματικότητα. Η πρόληψη και η προαγωγή της ψυχικής υγείας αποτελεί αναγκαιότητα όχι μόνο για την αποφυγή ψυχικών διαταραχών αλλά και για τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής και της ευημερίας. Για το λόγο αυτό είναι σημαντικός ο σχεδιασμός και η υλοποίηση συντονισμένων προγραμμάτων πρόληψης, τα οποία να απευθύνονται σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, ανάλογα με τις ανάγκες που εκφράζονται από το κοινωνικό σύνολο. Το ΚΨΥ σχεδιάζει την επέκταση παρόμοιων δράσεων σε γονείς, εκπαιδευτικούς αλλά και σε παιδιά, στρατολογώντας μεγαλύτερο δείγμα. Η συνεργασία των φορέων και ο κοινός σχεδιασμός δράσεων μέσα στην κοινότητα αποτελούν πρόκληση για τον τομέα της ψυχικής υγείας, αλλά και απαραίτητη προϋπόθεση για την επίτευξη των καλύτερων δυνατών αποτελεσμάτων των δράσεων αυτών.

Βιβλιογραφία

- Barlow, J., & Stewart-Brown, S. (2000). Behavior problems and group-based parent education programs. *Developmental and Behavioral Pediatrics, 21*, 356-370.
- Bowes, J. (2000). Parents' response to parent education and support programs. *National Child Protection Clearing House Newsletter, 8*, 12-21.
- Burlingame, G.M., McClendon, D.T., & Alonso, J. (2011). Cohesion in Group Therapy. *Psychotherapy, 48*, 34-42.
- Coie, J.D. (1996). Prevention of violence and antisocial behavior. In R.D. Peters, & R.J. McMahon (Eds), *Preventing Childhood Disorders, Substance Abuse and Delinquency* (pp. 1-18). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Cummings, E.M., & Davies, P. (1994). *Children and Marital Conflict: The Impact of Family Dispute and Resolution*. New York: Guilford Press.
- Γεώργας, Δ. (1999). Ψυχολογικές διαστάσεις της σύγχρονης οικογένειας. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών, 98-99*, 21-47.
- Daly, R.M., Holland, C.J., Forrest, P.A., & Fellbaum, G.A. (1985). Temporal generalization of treatment effects over a 3-year period of a parent-training program: Directive parental counseling (DPC). *Canadian Journal of Behavioral Science, 17*, 379-388.
- Davis H., & Hester, P. (1996). *An Independent Evaluation of Parent-Link: A Parenting Education Program*. London: Parent Network.
- Dryfoos, J.G. (1990). *Adolescent at Risk: Prevalence and Prevention*. New York: Oxford University Press.
- Family Resource Coalition (1996). *Guidelines for Family Support Practice*. Chicago, IL: Family Resource Coalition.
- Fombonne, E. (2002). Case Identification in a Epidemiological Context. In M. Rutter & E.Taylor (Eds), *Child and Adolescence Psychiatry* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishing Company.
- Freeman, C. (1975). Adlerian mother study groups and traditional mother discussion groups: Affects on attitudes and behavior. *Journal of Individual Psychology, 31*, 37-50.
- Gordon, T. (1975). *Parent Effectiveness Training*. New York: Peter Wyden.
- Herbert, M. (2008). *Ψυχολογικά Προβλήματα της Παιδικής Ηλικίας: Πλήρης Οδηγός για Όλους τους*

- Ενδιαφερόμενους (Τόμος Α'), Επόπτης Ελλ. Έκδοσης Ι.Ν. Παρασκευόπουλος, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Karoly, P., & Rosenthal, M. (1977). Training parents in behavior modification: Effects on perceptions of family interaction and deviant child behavior. *Behavioral Therapy, 8*, 406-410.
- Κονταξάκης, Β.Π., Χαβάκη-Κονταξάκη, Μ.Ι., & Χριστοδούλου, Γ.Ν. (2005). *Προληπτική Ψυχιατρική και Ψυχική Υγιεινή*. Αθήνα: Εκδόσεις ΒΗΤΑ.
- Lawes, G. (1992). Individual parent-training implemented by nursery nurses: Evaluation of a program for mothers and pre-school children. *Behavioral Psychotherapy, 20*, 239-256.
- Loeber, R., & Farrington, D.P. (1998). Never too early, never too late: Risk factors and successful interventions for serious and violent juvenile offenders. *Studies on Crime and Crime Prevention, 7*, 7-30.
- Merikangas, K.R., He, J.R., Burstein, M., Swanson, S.A., Avenevoli, S., Cui, L., Benjet, C., Georgiades, K., & Swendsen, J. (2010). Lifetime prevalence of mental disorders in U.S. adolescents: results from the National Comorbidity Survey Replication - Adolescent Supplement (NCS-A). *Journal of American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 49*, 980-989.
- Μπεχράκη, Κ. (2002). *Σχολές Γονέων: Εμπειρίες, Προοπτικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Mullin, E., Quigley, K., & Glanville, B.A. (1994). Controlled evaluation of the impact of a parent-training program on child behavior and mothers' general well-being. *Counseling Psychology Quarterly, 7*, 167-179.
- Οικονόμου, Μ., Γραμανδάνη, Χ., Λουκή, Ε., Σεργιάννη, Χ., & Σταλίκας, Α. (2006). Εκπαιδευτική παρέμβαση σε μαθητές γυμνασίου για την καταπολέμηση του ψυχιατρικού στίγματος. *Ψυχολογία, 13*, 44-58.
- Offord, D.R., & Bennett, K.J. (2002). Prevention. In M. Rutter & E. Taylor (Eds), *Child and Adolescence Psychiatry* (4th ed.). Oxford: Blackwell Publishing Company.
- Παπαγεωργίου, Β.Α. (2005). *Ψυχιατρική Παιδιών και Εφήβων*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Parke, R.D. (1995). Fathers and families. In M.H. Bornstein (Eds), *Handbook of parenting* (vol. 3, pp. 27-63). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Peters, R.D., & McMahon, R.J. (Eds.) (1996). *Preventing Childhood Disorders, Substance Abuse and Delinquency*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Puckering, C. (2004). Parenting in social and economic adversity. In M. Hoghughi, & N. Long (Eds.), *Handbook of Parenting: Theory and Research for Practice* (pp. 38-54). London: Sage Publications.
- Robins, L.N. (1991). Conduct disorder. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines, 32* (1), 193-212.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry, 57*(3), 316-331
- Sanders, M.R., Markie-Dadds, C., Tully, L.A., & Bor, W. (2000). The Triple P-positive Parenting Program: A comparison of enhanced, standard, and self-directed behavioral family intervention for parents of children with early onset conduct disorder problems. *Journal of Consulting & Clinical Psychology, 68*, 624-40.
- Sanders, M.R. (1999). Triple P-Positive Parenting Program: Towards an empirically validated multilevel parenting and family support strategy for the prevention of behavior and emotional problems in children. *Clinical Child and Family Psychology Review, 2*(2), 71-90.
- Sanders, M.R., Markie-Dadds, C., & Turner, K. (2003). Theoretical, Scientific and Clinical Foundations of the Triple-P-Positive Parenting Program: A population approach to the promotion of parenting competence. *Parenting Research and Practice Monograph, 1*, 1-25.
- Schorr, L. (1997). *Common Purpose: Strengthening Families and Neighbourhoods to Rebuild America*. New York: Doubleday.
- Smith, C. (1996). *Developing Parenting Programs*. London: National Children's Bureau.
- Spaccarelli, S., Cotler, S., & Penman, D. (1992). Problem-solving skills training as a supplement to behavioral parent training. *Cognitive Therapy Research, 16*, 1-18.
- Snell-Johns, J., & Smith, B.H. (2004). Evidence-based solutions for over-coming barriers, decreasing attrition and promoting change with underserved families. *Journal of Family Psychology, 18*, 19-35.
- Stewart-Brown S (2006). *What is the evidence on school health promotion in improving health or preventing disease and, specifically, what is the effectiveness of the health promoting schools approach?* Copenhagen, WHO Regional Office

- for Europe (Health Evidence Network report; <http://www.euro.who.int/document/e88185.pdf>, accessed 01 March 2006).
- Sutton, C. (1992). Training parents to manage difficult children: A comparison of methods. *Behavioral Psychotherapy*, 20, 115-139.
- Tsiantis et al. (2000). Early mental health promotion in children through primary health care services: A multi-center implementation. *International Journal of Mental Health Promotion*, 2, 5-17.
- Webster-Stratton, C. (2001). The Incredible Years parent, teacher and child training series. In D.S. Elliot (Ed.), *Blueprints for Violence Prevention* (Book 11). Boulder, CO: Center for the Study and Prevention of Violence, Institute of Behavioral Science, University of Colorado.
- Wille, N., Bettge, S., & Ravens-Sieberer, U. (2008). Risk and protective factors for children's and adolescents' mental health: results of the BELLA study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 17, Suppl 1, 133-47.
- World Health Organization (2001). *The World Health Report: 2001: Mental Health: New Understanding, New Hope*. Geneva: World Health Organization.
- World Health Organization (2004). *The World Health Summary Report: 2004: Prevention of Mental Disorders Effective Interventions and Policy Options*. Geneva: World Health Organization.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Ερωτηματολόγιο Ικανοποίησης από την Ομάδα Γονέων του ΚΨΥ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

Συνολικά, σε τι βαθμό μένiate ικανοποιημένη από τη συμμετοχή σας στην ομάδα Γονέων;

1. Σε ποιο βαθμό μένiate ικανοποιημένη από τη συχνότητα των συναντήσεων της ομάδας;

- Καθόλου Ικανοποιημένη
- Πολύ Λίγο Ικανοποιημένη
- Λίγο Ικανοποιημένη
- Πολύ ικανοποιημένη
- Πάρα Πολύ Ικανοποιημένη

2. Σε ποιο βαθμό είστε ικανοποιημένη από το χώρο των συναντήσεων;

- Καθόλου Ικανοποιημένη
- Πολύ Λίγο Ικανοποιημένη
- Λίγο Ικανοποιημένη
- Πολύ Ικανοποιημένη
- Πάρα Πολύ Ικανοποιημένη

3. Σε ποιο βαθμό μένiate ικανοποιημένη από τους συντονιστές της ομάδας;

- Καθόλου Ικανοποιημένη
- Πολύ Λίγο Ικανοποιημένη
- Λίγο Ικανοποιημένη
- Πολύ Ικανοποιημένη
- Πάρα Πολύ Ικανοποιημένη

Σε ποιο βαθμό...	Καθόλου	Πολύ Λίγο	Λίγο	Πολύ	Πάρα Πολύ
...αισθάνεστε ότι η συμμετοχή σας στην ομάδα σας βοήθησε στο ρόλο σας ως μητέρα;					
...αισθάνεστε ότι η ομάδα σας παρείχε ενημέρωση σε θέματα ανάπτυξης του παιδιού σας;					
...πιστεύετε ότι λάβατε απαντήσεις στα ερωτήματα που σας απασχολούσαν σε σχέση με το παιδί σας πριν τη συμμετοχή σας στην ομάδα;					
...πιστεύετε ότι η ομάδα σας βοήθησε να διαχειριστείτε με καλύτερο τρόπο δύσκολες καταστάσεις με το παιδί σας;					
...πιστεύετε ότι η ομάδα βοήθησε στην ενίσχυση των δεξιοτήτων επικοινωνίας με το παιδί σας;					
...πιστεύετε ότι η ομάδα γονέων περιορίσε το άγχος σας για συμπεριφορές του παιδιού σας που σας προβλημάτιζαν;					
...αισθάνεστε ικανή να ανταποκριθείτε στο ρόλο σας ως μητέρα μετά την ομάδα γονέων;					

- Υπήρξε κάτι άλλο στο οποίο σας βοήθησε η φετινή ομάδα;
- Υπήρξαν κάποιες αλλαγές στη συμπεριφορά του παιδιού σας κατά τη διάρκεια της συμμετοχής σας στην ομάδα;
  - Ναι, προς το χειρότερο
  - Ναι, προς το καλύτερο
  - Όχι, δεν υπήρξε καμία αλλαγή
  - Παρακαλώ, διευκρινίστε: _____
- Θα προτεινάτε σε φίλους σας τη συμμετοχή σε μια αντίστοιχη ομάδα γονέων;
  - Ναι   Όχι
- Υπήρξαν αρνητικές επιπτώσεις από τη συμμετοχή σας στην ομάδα;   Ναι   Όχι
 Σε περίπτωση που υπήρχαν, παρακαλώ διευκρινίστε: _____

Empowering Parents: a pilot intervention for mothers of elementary school aged children in the community

MARINA ECONOMOU^{1,2}, IRINI TSALIAGOU¹

CLIO GEROULANOU¹, LILY PEPOU¹

KONSTNATINOS STEFANIS¹

ABSTRACT

Quality of family life is one of the most important factors in the prevention of psychological disorders in children and adolescents. The present study describes and evaluates a pilot intervention, targeting a group of parents of elementary school aged children. The intervention focused on primary prevention of disorders through promoting mental health and strengthening protective factors for positive family functioning. Sessions took place at the Community Mental Health Center of UMHRI and lasted one school year. The group, which consisted of seven mothers, was conducted bimonthly, and was facilitated by two psychologists. The topics of the 13 sessions were predetermined and were chosen based on the needs of the participating mothers and on the developmental stage of their children. The intervention was evaluated through a mixed methodology approach; quantitatively through the administration of a satisfaction questionnaire at the end of the program, and qualitatively through semi-structured observations conducted during the course of the intervention. The results signify the importance of supporting parents in their role. All mothers reported being very satisfied from the group and feeling more able to respond to the demands of their parental role as well as to the needs of their children. Additionally, the group process signified certain themes that are important to parents, such as the influence of the school and its teachers on their children's lives. The encouraging results of this pilot study lead to the wider implementation of similar such interventions in the community.

Keywords: Parents, Groups, Prevention, Community, Community mental health centers.

1. *Address:* University Mental Health Research Institute, Soranou tou Efesiou 2, 11527 Athens, Tel.: +30 2106170071, +30 2106170822. Fax: +30 2106519796. E-mail: antistigma@epipsi.eu

2. *Address:* First Department of Psychiatry, Medical School, University of Athens, Eginition Hospital, Vassilis Sofias 72, 11528 Athens. Tel.: +30 2107220811.